

EXPANSIUNEA LOGICĂ. MOMENTUL LOGIC ORIGINAR AL GÂNDIRII (V)

CEZAR ROȘU

LOGICAL EXPANSION. THE INITIAL LOGICAL MOMENT OF THOUGHT (V)

Abstract. As thought cannot know the totality of a real's manifestations, it cannot identify absolute affirmations within the world of the relative real, therefore the searched necessity could not be found either in the group of quantity, or in the group of quality. This is because both the categories of quantity, and those of quality that represent syntheses of the homogenous do not contain the attribute of necessity (its elements *do not necessary* belong to one another). The synthesis of the heterogenous, which we meet only in the relation's group and to which one applies the dynamic principles (the diverse is *a priori* presented as bound), is the synthesis of necessary connection and contains the attribute of necessity. Maybe we will meet, in this group, necessity.

Keywords: the affirmative, the negative, the reality of the negative, the limitation that limits, the limitation that does not limit, the sythesis of the homogenous, the synthesis of the heterogenous, Gaussian bell.

„Numai totalitatea e reală, unitatea și pluralitatea sunt abstracțiuni, aspecte parțiale sau momente provizorii ale lucrurilor. Atomul și celula sunt totalități; un bob e o totalitate.”¹ Dar, precizează Noica, există totalități închise, care-și largesc din afară unitatea pluralității lor precum cele mecanice și de simplă însumare și totalități deschise (cele organice sau cele ale culturii) ce și-o largesc dinăuntru. Cu primele, am constatat rândul trecut, gândirea nu a putut obține necesitatea, așa încât categoria totalității nu-și poate reține doar sensul cantitativ, căci pluralitatea pură, a elementelor identice, nu e de întâlnit în sânul realului decât la nivelurile joase ale materiei.² Cu cele din urmă, categoria totalității exprimă calitatea unui real – acea *realităț* din grupa calității a tabloului kantian, adică *ceva afirmat*: existența. Cu această trecere de la sensul cantitativ de unitate a unei pluralități la cel calitativ de unitate a unei diversități³, în cuplu apar situații mai concrete decât cele pe care le dădea totalitatea căci, în cadrul lor, „determinațiile nu se mărginesc să fie plurale, ele afirmă ceva și au astfel un caracter de *realitate*, în care s-ar putea ascunde necesitatea căutată.”⁴

¹ Constantin Noica, *Douăzeci și șapte trepte ale realului*, București, Editura Științifică, 1969, p. 77.

² Constantin Noica, *op.cit.*, p. 79.

³ Adică a unei pluralități complexe, în care elementele constitutive se deosebesc nu numai prin locul lor în cadrul unității, ca în mulțimea ordonată, ci și prin natura lor.

⁴ Constantin Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești vol. XI*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 246.

Dacă în grupa cantității generalul reușea să strunească cantitatea oricât de bogată a determinațiilor, pe care și le dădea ca și nelimitat individualul și să țină în echilibru cuplul, în grupa calității exercițiul său va fi mai dificil pentru că, deși aici sinteza determinațiilor este una intensivă, ea rămâne tot una a omogenului.⁵ În ultimă instanță, calitatea este tot o cantitate, dar una de grad. Față de cea extensivă, la care ceea ce deosebește două mărimi este o nouă mărime comparabilă cu primele două (căci se raportează toate la aceeași unitate de măsură), în cazul celei de grad deosebirea dintre două intensități nu este tot o intensitate: ea nu arată decât abaterea lor față de „zero” (a ceva față de un minim). Prin urmare se aplică și aici tot un principiu matematic, dar în cazul calității va fi vorba de cel al anticipațiilor percepției. Dar realitatea aceasta din grupa calității a *ceva afirmat*, care nu este ceva structurat, ci contingent, „generalul n-o revendică în primul moment, de vreme ce el începe prin a aduce ordinea posibilului”⁶. Cunoașterea, care implică toți cei trei termeni ai cuplului, nu reține însă tot din bogăția realului. Pe lângă realizantă (caracteristică gândirii științifice până în contemporaneitate), ea poate la fel de bine să folosească o integrantă, care exprimă cel mai bine spiritul noii gândiri cu exemplele pe care le dă Noica: al ipotezelor, care nu sunt altceva decât „veritabile integrante” sau al antropologului care „vede într-un oscior întregul”. Abia acum, în sânul profazei I-G, generalul poate revendica individualului afirmarea unui real fără contingentă, spre a fi un real necesar. „Dar așa cum gândirea nu poate cunoaște totalitatea manifestărilor unui real, ea nu poate identifica nici afirmații absolute în lumea realului relativ.”⁷ Gândirea înțelege: că în lumea aceasta a realului relativ orice existență afirmată nu înseamnă, parafrazând-ul pe Platon, decât o determinare a ei într-un ocean de inexistență; că orice determinare este o negație și că orice existență apare în sânul unui ordin mai vast cum este specia și deci pe o anumită treaptă a creației. Iar astfel, prin simplul fapt al existenței, un individual trimite și către ce *nu* poate el să fie. Generalul vine acum, cu profaza G-D⁸, să pună în lumină tocmai limitele și *negativul* realului născut de individual. A afirma că un existent are o anumită calitate (de exemplu o anumită culoare) înseamnă în același timp să admiți că există un altul de o altă culoare. Un existent care prin limitarea lui să nu fie și o negație, mai bine spus: o realitate „care nu poate fi desființată prin negație (fiindcă poartă negația în ea...)”⁹ Dar asta nu exprimă altceva decât faptul că generalul vine „să afirme ceva: *realitatea negativului* (limitația ce nu limitează – n. n.), tocmai. Tot ce nu este un lucru trebuie să fie implicat în afirmația lui, în cazul că aceasta se vrea necesară.”¹⁰ Există două tipuri de limitații: limitații ce

⁵ Am văzut că pe treapta cantității (a sintezei extensive) gândirea nu obține pe deplin necesitatea căutată în sânul profazei D-G, căci unitatea era una matematică, a omogenului, adică o sinteză a determinațiilor, care nu-și aparțin necesar unele altora (cum este cazul sintezei eterogenului din grupa relației).

⁶ Constantin Noica, *op. cit.*, p. 246.

⁷ Constantin Noica, *op. cit.*, p. 247.

⁸ Delimitarea, din generalitatea vieții, a unui aspect care să-i fie definitoriu prin negarea celorlalte aspecte (negația ca rezultat al delimitantei G-D.)

⁹ Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 41.

¹⁰ Constantin Noica, *Pentru o teorie...*, p. 246.

limitează, pe care le afirmă individualul în sânul particularizantei D-I (aplicarea unei determinații asupra unui individual) și limității ce nu limitează, ale creației în cadrul realizantei și ale culturii în cel al delimitantei. Particularizantele sunt expresii ale civilizației, ale producției și un produs este o limităție ce limitează. Productivul trimite către activități în afara cunoașterii, deci nu putem găsi aici necesitatea. Dar nu o putem găsi nici cu limităția ce nu limitează, care deschide întotdeauna un orizont, adică ceva care are contur fără să aibe margini reprezentând astfel chiar definiția acestui tip de limităție. Însă orizontul reprezintă mai mult decât spațialitate; el este orizontul relațiilor deschise și mișcătoare la treapta omului și a gândirii.¹¹ Poate o vom găsi rându viitor în grupa relației.

În ultima parte a incursiunii în logica materială, vom urmări cum vor funcționa condițiile constrângătoare ale mecanismului declanșat de 1) sistemul principiilor – a) cele ale logicii formale (cu modificările aduse la începutul anilor '70 de Constantin Noica în *Principiile logicii și legile lui Newton*), b) cele transcendentele și c) cel al toleranței la erori – precum și de 2) structurile dinamice ale profazelor în procesul lăuntric al cuplului unde se vor naște categoriile, în care gândirea caută tipurile de necesitate pe măsura ei.

1.a) Încă din primul moment, al indistinției în cuplu, își fac apariția, pe lângă principiul toleranței și mecanismul operatoriu al categoriilor modalității, principiile identității și contradicției ale logicii formale coordonate de principiul general al conexiunii necesare ca principiu originar, în accepțiunea lui Noica, al logicului. Și identitatea și contradicția sunt tot forme de legătură necesară¹², încât am putea spune că, dintr-un anumit punct de vedere, logica are un singur principiu fundamental, la fel cum în legile câmpului fizic nu putem vorbi, în fond, decât despre o singură lege – legea forței, care își propune o contra-forță în cea de-a treia lege și anulează prima lege, dacă nu rămâne inactivă. Două observații trebuie făcute: 1) contradicția ce apare în cuplu nu va fi cea a logicii formale – de anulare, ci, asemeni ontologiei, una unilaterală – de generare; 2) Cele trei principii logice, cu care le înlocuiește Constantin Noica pe cele clasice, corespund celor trei termeni ai modelului ontologic. Dacă primul principiu reprezintă în cadrul modelului individualul (începutul gândurilor și proceselor), iar cel al contradicției generalul interacțiunii, atunci principiul conexiunii necesare ar reprezenta câmpul determinațiilor care „implică și face cu putință individualul și generalul, adică modelul întreg”¹³. Individualul, generalul și determinațiile înfășurate în cuplu, în primul moment după apariția în el a determinațiilor cauzate de solicitările lumii înconjurătoare, se vor desfășura ulterior în profazele, în care își vor afla originea categoriile. Conexiunea necesară (ridicată de Noica la rang de principiu ce-și subordonează principiul rațiunii suficiente), care își supune orice fel de legături, fie ele conexiuni (unele categoriale) ale logicului, ale structurilor fizice,

¹¹ Cf. Constantin Noica, *Douăzeci și șapte trepte...*, p. 92.

¹² Dacă nici o generalitate nu este în act spre a lega o determinație de un individual (adică spre a face ca unui individual să i se întâmple cu necesitate ceva), conexiunea necesară se transformă în legătură cu sine: principiul identității a devenit un caz particular al principiului conexiunii. Și contradicția exprimă, în mod evident, o formă de legătură, căci aceasta are caracter tranzitiv (pentru ca principiul să se poată formula trebuie să existe două entități).

¹³ C. Noica, *Devenirea intru ființă*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 344.

ale biologicului, chiar ale psihicului sau socialului, trebuie cumva determinată. Dar pentru aceasta, trebuie să înțelegem conceptul conexiunii și natura necesității. Într-un fel ne-o sugerează exemplul lui Noica cu râurile din emisfera nordică: râul, spune Noica, nu sapă malul drept pentru că își croiește pe aici calea, ci pentru că e râu din emisfera nordică. Toate râurile își sapă malul. Am putea spune că este o necesitate, dar necesitatea nu stă aici în *totalitate*. Nu stă nici în *calitatea* de a fi fluid, adică în capacitatea lui de a eroda, ci în raportul în care se găsesc cele două emisfere cu rotația pământului, deci am putea-o căuta în grupa *relației*. Asta înseamnă că în real întâlnim necesitate, căci altfel totul ar fi un haos, în care cunoașterea nu și-ar putea croi un drum, dar această necesitate are o anumită natură. În real, remarcă Noica, nimic nu este în așa fel contingent încât să nu aibă o tensiune necesară, dar este una a statisticului. Aici ne întâlnim cu marea schimbare de paradigmă a secolului XX, anume cea a raportului dintre două concepte: continuu și discontinuu¹⁴. Necesitatea nu mai decurge din modul determinist al cauzalității, bazat pe noțiunea de continuu și descris de calculul integro-diferențial, ci dintr-un determinism statistic, pentru care necesitatea și întâmplarea sunt imanente simultan realității. Necesitatea își croiește drum prin întâmplare, spun fizicienii de azi.

Raportul dintre cele două concepte reflectă raportul a două abordări: cea veche, cu desfășurare liniară, a predicției deterministe, cea nouă¹⁵, circulară, a unui tip diferit de predicție, mai apropiat de biologie și de alte științe ale vieții, cum ar fi completarea unui loc gol în tabloul unui grup. „Nu am afla un nou element chimic dacă nu i-am fi determinat dinainte locul, în tabloul lui Mendeleev”¹⁶. Această dublă natură a necesității o regăsim la Kant în „Analitica principiilor” din *Critica rațiunii pure*, unde folosirea principiilor dinamice, spre deosebire de cele matematice, apodictice, vor avea și ele o necesitate *a priori*, dar numai indirect, condiționat empiric, neavând așadar evidența imediată proprie a celor din urmă.

1.b) Cu cantitatea și calitatea, cu Logica ființei, spune Hegel, nu ieșim din imediat. Cu toate categoriile, spune Kant, ne aflăm într-un deja știut, dar cu primele două nu ieșim din omogen. Cu acestea, spune Noica, necesitatea căutată nu poate fi obținută. Și pentru el, sinteza elementelor diversului cantitativ (cantitativ-extensiv), ca și sinteza diversului calitativ (cantitativ-intensiv), este sinteza omogenului. Aceasta ține de matematic, asupra ei este exercitată puterea principiilor matematice (diversul e reprezentat *a priori* ca alăturare arbitrară) și este, fie sinteză de agregare în cazul cantității, fie de aliere în cel al calității. Sinteza omogenului nu conține atributul necesității (elementele ei *nu-și* aparțin în mod *necesar* unele altora). Sinteza eterogenului, la care se aplică principiile dinamice (diversul e reprezentat *a priori* ca legat) este sinteza conexiunii necesare, și conține atributul necesității (elementele diversului aparțin *necesar* unele altora, cum e raportul cauză-efect în lumea fizică). Conexiunea necesară care, spre deosebire de cea de alăturare, nemiifiind arbitrară

---

¹⁴ Determinismului absolut cu categoriile lui: necesitate absolută și cauzalitate mecanicistă i-a luat locul determinismul statistic cu necesitatea și cauzalitatea statistică. Cauzalitatea statistică este legea care leagă între ele fenomenele lumii.

¹⁵ Odată cu transformarea ce are loc în matematică cu apariția algebrei matriceale, a calculului probabilistic și a teoriei grupurilor.

¹⁶ C. Noica, *Pentru o teorie...*, p. 253.

(cum nu poate fi arbitrară legătura dintre cauză și efectul ei) este numită de Kant legătură dinamică, întrucât privește legătura existenței diversului și este, fie legătură fizică a fenomenelor între ele în cazul relației, fie legătură metafizică a fenomenelor, care este legătura lor în facultatea de cunoaștere *a priori* în cazul modalității¹⁷.

1.c) Într-o logică reală – potrivită ontologiei sale (a ființei în cele ce sunt) – ce reflectă o lume a determinismului statistic, pentru care necesitatea și întâmplarea sunt imanente simultan realității, necesitatea poate să apară sau nu, iar dacă apare, să se desăvârșească sau nu. O astfel de logică trebuie să depășească constrângerile logicii formale și să aibă toleranță la erori. Aceasta poate constitui un adevărat principiu al noii logici, și face ca modelul ontologic să nu se blocheze, să fie în permanentă deschidere, iar în plan logic parametrii (determinațiile) să nu fie prea fin reglați, încât sub influența solicitărilor mediului extern, să nu se ajungă la blocaj. Sub presiunea mediului extern, cuplul format de individual și general își multiplică determinațiile într-un orizont al conversiunii generator, atât al categoriilor, cât și al formelor consacrate ale logicii (văzute însă din perspectiva celor trei termeni ontologici). Doar cu punerea la lucru a triunghiului logic (corespondent al modelului ontologic), logica ar putea institui cunoașterea lumii în toată complexitatea ei. Însă termenii nu sunt desfășurați (în ordine explicită, în trei momente) ca la Hegel, ci sunt înfășurați (în ordine implicită, dați toți deodată) în codul care conține programul propriu după care se desfășoară tot ce este în real. Programul nu se derulează totdeauna până la capăt, cum era silit să o facă în desfășurarea hegheliană, iar termenii nu vor fi inerti, constante puse din exterior în relaționare, ci variabile, relaționarea făcându-se între termeni procesuali cu devenire proprie. Modelul, deși același ca structură peste tot în sânul ființei, nu se realizează la fel în fiecare realitate și, în plus, în fiecare dintre ele nu se realizează dintr-o dată, ci treptat, gradual. Astfel, fiecare lucru este în permanent proces, într-o permanentă schimbare, dar nu una haotică, ci ordonată de programul propriu spre derularea lui cu succes, spre saturarea generalului. Numai că programul nu a dus, în grupele cantității și calității, la saturarea generalului, căci nu a găsit necesitatea care să dea universalul, cu care operează cel de-al doilea moment al logicii reale – contracțiunea logică, deși acționează și în aceste grupe principiul toleranței la erori. „*Cantitatea și calitatea*, deși ne par cu totul independente, au în realitate ceva comun, și anume delimitarea sau precizia. Numai că, în ceea ce privește *calitatea*, precizarea se determină limitativ (ține de natura lucrului), pe când la *cantitate* precizarea, cum spune Hegel în *Știința logicii*, este indiferentă față de ceea ce delimitează: precizia cantitativă este o limită care nu este în ea însăși o limită (prin delimitare un lucru devine mai mare sau mai mic fără a-și schimba natura). Precizia nu este în esența ei decât eroarea maximă admisă fără ca ceva să-și schimbe natura. Dar asta nu înseamnă altceva, decât că principiul, anunțat, al toleranței la erori își face prezența în procesul desfășurat în cuplu.”¹⁸

¹⁷ Metafizicul devine operatoriu, așa cum operatoriu este și numărul complex i , imaginarul. (Cf. I. Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura științifică, 1969, p. 189).

¹⁸ Cezar Roșu, *Expansiunea logică. Momentul originar al gândirii(IV)* în *Probleme de logică*, vol. XXIV, București, Editura Academiei, 2021, p. 142

2. Generalul pus ca temă trimite la permanența unei structuri: cuplul în act, în care se nasc categoriile. Gândul că ar putea fi ceva mai original decât categoriile ce duc la nașterea lor, precum și a formelor prejudicative – structurile profazice, unde nu avem de-a face cu gândirea formulată, ci cu actul gândirii, cu reflexiunea logică, pare a fi de inspirație kantiană. La Kant conceptele reflexiei (Kant distinge reflexia logică de cea transcendentală), în număr de patru sub formă de cupluri¹⁹, sunt încă mai originare decât categoriile. Și pentru Noica există ceva mai original decât categoriile: acel ceva ce le dă naștere și anume termenii ontologici și structura lor dinamică – cele șase cupluri, numite de el profaze, care se desfășoară de-a lungul a două cicluri: contemplativ și rezolutiv.

Și tot în ultima parte a lucrării, pe lângă mecanismul principiilor și structurile dinamice ale profazelor vom descoperi cum își face lucrarea categoria realității în maniera clopotului lui Gauss, unde erorile ușoare sunt mai frecvente decât cele grave și probabilitatea de apariție a erorilor este aproximativ aceeași pe cele două pante ale clopotului, pe care se apropie sau se depărtează orice realitate de realitatea împlinită. „Realitatea nu înseamnă totuși simplă existență, care era calitatea de a fi. De la treapta de existență (cu categoria ei) până la cea de realitate, lucrurile au intrat în „relații”, au acționat și reacționat, au putut avea mai multă sau mai puțină apropiere de realitate. „Acest lucru e mai aproape de realitate”, spunem. Realitatea nu e existență, ea înseamnă încadrarea existenței simple într-un orizont. (De existența electricității știau și anticii, dar numai pentru moderni electricitatea a devenit o *realitate*).”²⁰ Graficul clopotului ne arată că prin efectuarea mai multor măsurători ale aceleiași cantități, valoarea cea mai probabilă a cantității măsurate este media măsurătorilor. Mai trebuie specificat că expresia funcției acestui grafic conține constantele e și π ce reprezintă logaritmul sau adaptabilitatea noastră la mediu și circularitatea, care este chiar modul de desfășurare a cercului profazelor în cuplu.

---

¹⁹ Primul cuplu: identitate-diversitate se referă la categoriile unității și pluralității, al doilea: concordanță-discordanță are de-a face cu afirmația și negația, în cel de-al treilea cuplu: intern-extern este vorba despre categoriile substanței și cauzalității, iar ultimul: materie-formă (adevărat nucleu al gândirii critice) dă modalitatea prin care putem determina ceea ce este mai întâi dat, determinabilul în genere.

²⁰ Constantin Noica, *Douăzeci și șapte trepte...*, p. 106.